

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Column: Duitse Politiek in de Coronacrisis

Auteur: Moritz Föllmer

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 43.1, 38-40.

© 2021 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

DUITSE POLITIEK IN DE CORONACRISIS

Wat kan de coronacrisis ons over Duitse politiek leren? Een terugblik op de afgelopen elf maanden laat zien dat de staatsinrichting van ons buurland sterk op de vertegenwoordiging van regionale en lokale belangen is gericht. Tegelijkertijd bestaat een hoge verwachting van bestuurlijke daadkracht in het kader van de natiestaat. Deze spanning is in het discours over de juiste omgang met het virus vaker terug te zien en vormt een uitdaging voor ambitieuze politici.

Moritz Föllmer

De coronacrisis geeft veel nieuwe inzichten in de werking van de Duitse politiek. In menig krantenartikel was te lezen dat de Bondsrepubliek het weliswaar ‘minder goed’ heeft gedaan dan bijvoorbeeld Taiwan of Zuid-Korea, maar wel ‘beter’ dan andere Europese landen. Terwijl de landenvergelijking in de mediadiscussie op zichzelf al een interessant verschijnsel is, volgt deze te zeer de logica van berichtgeving over topsport om veel over de omgang van elk land met het virus te zeggen. Bovendien is de door het virus gedreven dynamiek zodanig dat heden-daagse inzichten al gauw achterhaald zijn en bijna overal, ook in Duitsland, vroeg of laat zelfkritische discussies ontstaan. Een terugblik op de afgelopen maanden kan laten zien hoe verschillende landen, met hun eigen staatsinrichtingen en politieke tradities, op een volstrekt onverwachte en extreem ingrijpende crisis hebben gereageerd. Om de gevolgen voor de Duitse politiek in kaart te brengen is het verstandig om niet alleen naar prominente personen en nationale eigenschappen te kijken, zoals journalisten vaak doen, maar deze aan dieperliggende structuren en houdingen te relateren.

Een cruciaal verschil met Nederland is dat de Duitse staatsinrichting meer op de vertegenwoordiging van regionale en lokale belangen is gericht. Zestien *Bundesländer*, die deels uit monarchieën (Beieren, Saksen) of stadsrepublieken (Hamburg, Bremen) voortkomen en deels door de geallieerden na de Tweede Wereldoorlog werden opgericht (Nordrijn-Westfalen, Baden-Württemberg, Mecklenburg-Voorpommeren) zijn verantwoordelijk voor een heleboel dossiers, onder meer de volksgezondheid. Verder zijn de meeste leden van de Bondsdag, dankzij een mix van evenredige vertegenwoordiging en een districtenstelsel, met een specifiek gebied verbonden. Ten slotte mogen *Oberbürgermeister* in de steden en *Landräte* op het platteland – sinds de jaren negentig overwegend direct gekozen – verregaande beslissingen nemen.

Dit alles heeft tijdens de crisis belangrijke consequenties gehad: een vrij grote IC-capaciteit (omdat het moeilijk is om de sluiting van een lokaal ziekenhuis door te zetten), de ruimte om ter plekke nieuwe maatregelen te testen (de Oberbürgermeister van Jena maakte bijvoorbeeld mondkapjes al vroeg verplicht – met als gevolg 45% minder besmettingen, zoals inmiddels uit vergelijkend onder-

"EEN CRUCIAAL VERSCHIL MET NEDERLAND IS DAT DE DUITSE STAATSINRICHTING MEER OP DE VERTEGENWOORDIGING VAN REGIONALE EN LOKALE BELANGEN IS GERICHT."

zoek is gebleken), competitie tussen het softere beleid van Armin Laschet, de minister-president van Noordrijn-Westfalen en nieuw gekozen CDU-voorzitter, en de strengere lijn van Markus Söder, zijn Beierse collega en CSU-voorzitter (die allebei Angela Merkel willen opvolgen en dus op zoek zijn naar profileringskansen). Over het algemeen leek het Duitse besluitvormingsproces, dat meerdere lagen moet beslaan en daardoor ingewikkeld is, juist effectiever dan een top-down manier van regeren, zoals in Frankrijk of het Verenigd Koninkrijk.

Maar naast sterke tradities van federalisme en zelfbestuur bestaat in Duitsland een even hoge verwachting van bestuurlijke daadkracht. De media hebben vanaf het begin van de coronacrisis om sterk leiderschap in een crisissituatie gevraagd. Het model daarvoor is Helmut Schmidt, die in 1962 als wethouder in Hamburg tijdens een stormvloed het leger inriep en in 1977, toen hij bondskanselier was, een door Palestijnse terroristen gekaapt Lufthansa-vliegtuig liet bestormen. De roep om sterk leiderschap gaat gepaard met een duidelijk nationaal standpunt, van waaruit regionale en lokale verschillen in het coronabeleid kritisch worden beoordeeld. Deze verwachting stimuleert pogingen om in de landelijke media daadkrachtig over te komen, zoals vooral de Beierse minister-president Söder heeft laten zien door herhaaldelijk strengere maatregelen te eisen.

De spanning tussen een regionale en zelfs lokale aanpak aan de ene kant en de roep om een daadkrachtig nationaal beleid aan de andere kant is in de Duitse omgang met de coronacrisis vaker terug te zien. Angela Merkel wilde in 2005, voordat ze bondskanselier werd, *durchregieren*. Toen zo'n top-down regeringsstijl te

moeilijk bleek in het op compromissen gerichte Duitse systeem zwenkte ze om naar een terughoudende lijn zodat haar – net als Helmut Kohl in de jaren '80 – een gebrek aan vastberadenheid werd verweten. Sindsdien heeft ze echter enorm aan autoriteit gewonnen. Ze hoeft vanwege haar al langer aangekondigd aftreden eind 2021 nooit meer verkiezingscampagne te voeren. En ze is doorgaans van de noodzaak van strenge maatregelen overtuigd geweest, wat veel te maken heeft met haar achtergrond als gepromoveerd natuurwetenschapper. Maar de door haar geleide bondsregering kan niet zomaar beslissingen over de volksgezondheid nemen. Merkel moet een consensus zoeken door met zestien regeringsleiders te vergaderen, van wie een aantal, met oog op de stemming in hun deelstaat, lang voor mildere maatregelen pleitte. In Saksen bijvoorbeeld (waar de besmettingscijfers tot de herfst nog laag waren), zijn rechtsextremistische coronantekenners sterk vertegenwoordigd en is de bondskanselier onpopulair (als succesvolle Oost-Duitse zonder warme gevoelens voor Oost-Duitsland wordt ze zelfs als een soort van verrader beschouwd).

Inmiddels zijn de twijfels over het nut van federalisme en zelfbestuur bij de bestrijding van het virus gegroeid. De besmettingen zijn nu juist in Saksen dramatisch opgelopen, zodat de minister-president geen begrip meer toont voor de coronaleugenaars aldaar; zijn collega in de buurstaat Thüringen heeft onlangs zelf toegegeven dat hij met zijn pleidooi voor mildere maatregelen ongelijk had en heeft Merkel achteraf gelijk gegeven. De landelijke media kijken kritisch naar het feit dat het vaccinatieproces in sommige deelstaten duidelijk trager verloopt dan in andere en stellen voor de problemen tevens de Bondsminister voor Volksgezondheid,

Jens Spahn (die trouwens op de langere termijn ook ambities heeft om bondskanselier te worden), verantwoordelijk. Veel Duitse burgers die een meer landelijk dan regionaal perspectief hebben of – niet ongebruikelijk – hun eigen politieke systeem verwarrend vinden, hebben het gehad met verschillende regelingen en onduidelijkheid over de eindverantwoordelijkheid.

Vandaar dat Markus Söder van de crisis profiteert. Hij kan in de media pleiten voor steeds strengere maatregelen voor geheel Duitsland, terwijl hij als minister-president van een deelstaat amper verantwoording hoeft te dragen voor de uitvoering. Bovendien is de voormalig rechtse Söder zó wendbaar dat hij zich inmiddels voortdurend positief uitlaat over de Groenen en daarmee toont open te staan voor een nieuwe coalitie. Het zou een grote stap voor de CDU van Merkel zijn om in 2021 met een lijsttrekker van haar Beierse zusterpartij, de CSU, de verkiezingscampagne in te gaan, maar dit is al eerder gebeurd in 1980 en in 2002. Of Söder uiteindelijk door Laschet wordt gekozen, weten we op dit moment nog niet. Maar één ding staat vast: Een politicus die in Duitsland op den duur succes wil hebben, moet de kloof tussen nationale daadkracht en regionale complexiteit kunnen navigeren – in een crisis nog meer dan in rustigere tijden.■

**"EEN POLITICUS DIE IN DUITSLAND
OP DEN DUUR SUCCES WIL
HEBBEN, MOET DE KLOOF TUSSEN
NATIONALE DAADKRACHT EN
REGIONALE COMPLEXITEIT
KUNNEN NAVIGEREN."**

Moritz Föllmer is Universitair Hoofddocent Nieuwste Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en onder meer betrokken bij de Master Duitslandstudies. Zijn laatste publicatie is Culture in the Third Reich (Oxford, 2020).